

## Vallási és etnikai összefüggések az erdélyi magyar és szász keresztnévhasználatban

*(középkor és korai újkor)*

E dolgozat témája egyik részletét mutatja be a keresztnévhasználatot alakító egyházi névhatásokra irányuló kutatásaimnak, melyet a középkori és reformáció korabeli erdélyi névanyagra alapoztam.<sup>1</sup> Felekezeti megoszlásban vizsgáltam elsősorban a külföldi egyetemekre peregrinált erdélyi akadémiták keresztnéveit, kiegészítve ezt különböző protestáns felekezetű hazai iskolák névanyagának feldolgozásával. A névszociológiát szem előtt tartva vontam be a vizsgálatba az egyházi kötődésű értelmiségi réteg mellé egy teljesen más jellegű, világi, de felekezeti megosztott népcsoport a székelység reformáció- korabeli keresztnév-anyagát. Azután a felekezeti sokszínűséghez társuló etnikai különbségek felderítésébe fogtam, ugyanis az Erdély történetében jelentős szerepet játszó szászág mind művelődés-, mind vallástörténetileg részese annak a fejlődési folyamatnak, melynek névtani vonatkozásait nyomonkövetem. A tölem feldolgozott névanyagban – különösen az erdélyi akadémiták közt – jelentős számban vannak a szász etnikumhoz tartozók. Ezért az ő névanyagukat külön vizsgáltam felhasználva ehhez az erdélyi szászok személyneveivel foglalkozó szakirodalom számomra hasznosítható eredményeit is.<sup>2</sup> Mindezek ismeretében – úgy gondolom – egy több szempontú is kiterjedő etnikai szembeállításra is sor kerülhet a magyarok és szászok keresztnévhasználatával kapcsolatban, mely egyrészt a művelődés- és vallástörténetük részben közös, részben sajátos tényeiből következő egyezéseket és különbségeket veszi számba, másrészt a kölcsönös névhatások kimutatására törekszik.

A középkori és reformáció korabeli magyar és szász keresztnévhasználat egybevetése előtt az erdélyi szászok történetéből kiemelem és – minden részletet mellőzve – összefoglalom azokat a tényeket, amelyek magyarázzák szerepüket az erdélyi keresztnévhasználat alakulásában.<sup>3</sup>

Az erdélyi szászok a német nyelvterület különböző részeiből (először al- és középnémet nyelvjárásterületről, a Rajna és a Mosel vidékéről meg Sziléziából, később felnémet – főleg bajor – vidékről) a XII–XIII. században települtek a középkori magyar királyság déli és keleti területeire, ahol gazdasági és társadalmi kiváltságokat, valamint területi jogokat kaptak. Településeik száma a XIV. században 240-re nőtt, közülük gazdag kereskedő-kézműves városok emelkedtek ki: Nagyszombat (Hermannstadt), Brassó (Kronstadt), Segesvár (Schassburg), Medgyes (Mediasch), Beszterce (Bistritz). A városokat vezető patricius réteg mellett a polgárosuló szászág széles köreiben támadt igény a külföldi egyetemeken megszerzhető magas képzettség iránt. Így már a középkori erdélyi akadémiták között rendkívül magasra emelkedett a szászok részaránya (60%), de még a reformáció korában is (XVI–XVII. század) fele-fele arányban oszlott meg számuk a magyarok és szászok között. A középkorban a bécsi egyetemet, azután viszont a protestáns német egyetemeket látogatták nagy számban, ennek következtében a XVII. század-

ban már minden szász gyülekezetnek volt iskolája, ahol 238 pap mellett 224 tanár működött magasabb képzettséggel.

Az Erdélybe települő szászág keresztnevei között még nagy számban szerepeltek eredeti német nevek, egyházi neveik között az ószövetségi névcsoport is elég jelentékeny volt, mindez egybevág a német névtudománynak a kereszténység felvételét követő korszakra vonatkozó megállapításaival<sup>4</sup>.

Az erdélyi akadémiták keresztneveinek vizsgálata azt mutatja, hogy a szászok a középkortól kezdődően több keresztnevet vontak be a használatba, mint a magyarok. Középkori névanyaguk majdnem duplája a magyarokénak (101–60). Ennek elsőrendű oka az eredeti germán nevek megőrzése a középkori katolikus egyház keretében is. 23 ilyen csak náluk előforduló eredeti német név volt kimutatható a középkori szász akadémiták körében. Ezzel szemben a magyar akadémiták körében egyetlen kereszténység előtti eredeti magyar név sem fordult elő. Még a *Wolfgangus*: *Farkas* nevet sem viselte egyetlen magyar akadémista sem e korban. Keresztneveiknek több mint a felét (101-ből 55-öt) kizárólag csak náluk találjuk meg, ugyanis az említett eredeti német nevek mellett bibliai neveik egyharmadának<sup>5</sup> (pl. ószövetségi *Abraham*, *Absolon*, *Adam*, *Jeremias*, *Tobias*, újszövetségi *Christianus*, *Marcus*, *Melchior* stb.), és martirológiumi neveik majd felének (pl. *Augustinus*, *Gervasius*, *Servatius*, *Silvester* stb.) sincs viselője a magyar akadémiták közt. Van viszont a keresztneveknek egy olyan kisebb csoportja, amelynek szász viselői nem mutathatók ki a középkori akadémiták közt. Ilyenek a *Barnabás*, *Betlehem*, *Chilianus*, *Dionisius*, *Gallus*, *Josephus*, *Mauricius*, *Nicodemus*, *Palbertus*, *Philippus*, *Salatiel*, *Tiburcius* és *Vitus* (Ez utóbbi egy horvát származású személy neve, a többi magyaroké.)

A két etnikum közös névanyaga (46 név) zömében a nyugati kereszténység legismertebb keresztneveiből áll. A bibliai nevek újszövetségi csoportjából az *Andreas*, *Bartholomeus*, *Jacobus*, *Johannes*, *Lazarus*, *Lucas*, *Matheus*, *Mathias*, *Paulus*, *Petrus*, *Stephanus*, *Thomas*, az ószövetségi nevek közül a *Balthazar*, *Daniel*, *David*, *Gabriel*, *Elias*, *Michael*, *Simon*, *Zacharias*, a martirológiumi nevek köréből pedig az *Adrianus*, *Ambrosius*, *Antonius*, *Benedictus*, *Blasius*, *Briccius*, *Clemens*, *Cosmas*, *Damjanus*, *Demetrius*, *Dominicus*, *Egidus*, *Franciscus*, *Gaspar*, *Georgius/Gregorius*<sup>6</sup>, *Ladislaus*, *Laurentius*, *Martinus*, *Nicolaus*, *Sebastian*, *Seraphinus*, *Urbanus*, *Valentinus* szerepel mind a szász, mind a magyar akadémitáknál. Ez utóbbiak sorába számít tulajdonképpen a német eredetű *Adalbertus/Albertus* és az *Emericus* név is, amelyet az ún. a magyar szentek kultusza tett népszerűvé az egész középkori Magyarországon. Az erdélyi akadémiták közül is jóval több viselőjük volt a magyarok, mint szászok körében.

A közös névanyagból az ószövetségi *Balthazar*, *Michael*, *Simon*, *Zakarias* az újszövetségi *Jacobus*, *Uranus*, valamint a martirológiumi nevek közül az *Antonius*, *Blasius*, *Clemens*, *Gaspar*, *Laurentius*, *Valentinus* viselői között e korban túlnyomó részt szászok voltak. Ebből azonban nem vonhatunk le túlzott következtetéseket egy esetleges szász-magyar irányú névhatásra nézve, legfeljebb az erdélyi magyar névhasználatban való gyakoriságukban számolhatunk – más tényezők mellett – valamelyes befolyásukkal. Ugyanígy nagy óvatossággal kell kezelnünk a keresztneveknek azt a csoportját, amely e korban csak az egyik etnikumnál fordult

elő, mert számolnunk kell vizsgált névanyagunk egyetlen társadalmi csoportból választott voltával, és ezen belül is azzal a mozgással, mely a saját és a közös nevek csoportja közt a későbbi korszakban már ki is mutatható.

Ha az egyházi névcsoportok arányait hasonlítjuk össze a két etnikumnál, ezek minden csoportban a magyaroknál magasabbak (l. az 1. számú táblázatot) kivéve az eredeti neveket, melyek a szászoknál – mint fentebb láttuk – e korszakban vannak használatuk csúcspontján. Helyüket a magyaroknál az egyházi névcsoportok töltik ki, a szászokénál magasabb arányaik is valószínűleg ebből adódnak.

Az e korban leggyakoribb nevek összehasonlításához két gyakorisági névlistát vethetünk egybe. Az egyik etnikailag vegyes (GERGELY 1998<sup>1</sup>), a másik Nagyszeben lakosairól, tehát a szászok etnikailag homogén, de szociálisan, szociális rétegzettebb csoportjáról készült (KEINZEL–SCHÖN 229, gyakorisági sorrendbe én állítottam).

#### Akadémiták 1521 előtt

1. Johannes
2. Petrus
3. Georgius/Gregorius
4. Michael
5. Nicolaus
6. Andreas
7. Stephanus
8. Valentinus
9. Thomas
10. Martinus
11. Jacobus
12. Antonius
13. Paulus
14. Ladislaus
15. Mathias
16. Laurentius
17. Franciscus
18. Simon
19. Blasius
- 20–1. Christianus  
Gaspar
22. Lucas
23. Bartholomeus

#### Nagyszebeniek 1480-ban

1. Johannes
2. Peter
3. Georg
4. Michael
5. Nicolaus
- 6–7. Jakob  
Martin
- 8–11. Andreas  
Mathias  
Simon  
Valentin
- 12–3. Christian  
Laurentius  
Thomas  
Paul  
Kaspar  
Bartholomeus
- 18–9. Lukás  
Gregor  
Leonhard  
Franz  
Heinrich
- 

A két gyakorisági lista névanyaga megerősíti, hitelesíti egymást, hiszen két teljesen különböző forrás anyagában nagyrészt ugyanazokat a keresztneveket mutatja gyakoriaknak. A leggyakoribb öt név tökéletesen egyezik, a továbbiak kisebb-nagyobb pozicionális eltérést mutatnak. Ezek a különbségek részben etnikai, részben egyházi jellegű okokkal függhetnek össze. A *Stephanus* és *Ladislaus* hiánya a nagyszebeni névanyagból arra vet fényt, hogy e nevek a „magyar szentek” kultuszával telítődve inkább a magyarok közt voltak népszerűek, míg a *Leonhard* és

*Heinrich* hiánya az akadémiták leggyakoribb nevei közül (29, illetve 51 a pozíciójuk) talán már előrevetíti az eredeti német nevek nagyarányú háttérbe szorulását a századoknál a következő században. Az *Antonius* és *Blasius* nevet ez időben még főleg egyházi emberek viselik, talán ezért nem fordul elő gyakran a nagyszebeni világi polgárság névanyagában.

A XVI. század a reformáció kezdeti szakasza, melynek első felében a középkori katolikus egyházi névhagyományok még teljesen érvényben vannak, a század második felétől viszont már jelentkezhettek a reformációs névhatások. A kétféle egyházi névkultúra tehát e században igen erősen keveredett mind a századoknál, mind a magyaroknál, az utóbbiaknál talán még fokozottabban, hiszen a századokkal ellentétben felekezetiileg megosztottabbá váltak: köztük maradtak katolikusok és többféle protestáns egyházra tagolódtak. Emiatt sem, de főleg azért nem választjuk ezúttal szét felekezetiileg a magyar akadémiták névanyagát, mert fő célunk nem annyira az egyházi, mint inkább az etnikai különbségek és hatások nyomozása.

A magyar akadémiták keresztnéveinek állománya mintegy fele a századokénak (48:87) (1. a 2. számú táblázatot), noha e században már létszámuk nagyjából egyezik. Főként a ritka és egyszeri előfordulásúak közül használnak föl több nevet a századok, köztük több olyat is, amely etnikumukkal hozható kapcsolatba pl. *Albanus* – mainzi papmártír, *Athanasius* a germánok között is végzett missziós tevékenységet stb. Kis részben ezek pótolhatták az e korban visszaszorult eredeti német nevek csoportját, amelyből főleg a martirológiumba bekerült nevek maradtak meg. Pl. *Bernardus*, *Conradus*, *Leonardus*, *Oswaldus*, *Sigismundus*, *Wolphgangus* (stb.). A magyar szentek kultuszának köszönhetően a *László* név is szerepel a magyar akadémiták első húsz neve között (viselőik ellenben mind katolikusok), sőt egyetlen ilyen nevű szász akadémista is akad. Talán magyar hatást sejtet az *Emericus*, de talán a *Stephanus* fokozottabb használata náluk is, bár mindkettőjük gyakorisága továbbra is messze lemarad a magyaroké mögött (*Emericus* 38:21, *Stephanus* 8:2).<sup>7</sup> Viszont bizonyára szász hatásra kezdik használni a magyarok az eredeti német nevek közül való *Bernhardust* (a többi eredeti német, de martirológiumivá vált nevet már a középkorban is viselték magyarok), illetve a martirológiumi *Christophorus* és *Eustachius* (> m. Léstár) nevet, mely korábban csak a szász akadémitáknál szerepelt. Nincs kizárva, hogy az *Adam* név gyakoribbá válásában is részük volt, bár más ószövetségi nevekkal (pl. *Isacus*, *Moses*) párhuzamosan ez a reformáció hatásának is tulajdonítható. Egyetlen eredeti magyar névként a *Farkas* is feltűnik e század 2 magyar akadémistájánál / a szerencsétlen sorsú Kovácsóczy Farkas és Kendi Farkas akkor még Páduában tanuló akadémiták viselik, később Báthory Zsigmond mindkettőjüket kivégeztette). A századok leggyakoribb 20 neve közt már ekkor túlsúlyra jutnak a bibliai nevek a martirológiumiakkal szemben (14:69), a magyaroknál azonban néhány martirológiumi név, mint a *Franciscus*, *Martinus*, *Gregorius*, *Benedictus*, *Valentinus* megőrzi nagy népszerűségét nemcsak a katolikusok, hanem a protestánsok körében is.

Ennek ellenére a martirológiumi nevek aránya valamivel csökkent a középkorhoz viszonyítva, a bibliai neveké viszont majdnem a középkorival azonos maradt, de az ószövetségi neveké jelentősen emelkedett érzékeltetve a protestáns névpreferencia fellépését e század második felében a magyaroknál. Sokkal erőteljesebben

érvényesült ez azonban a szászoknál, akiknél a bibliai nevek aránya ugrásszerűen megemelkedett (29%-ról 41%-ra), de itt sem a középkori szinttel még ekkor egyező martirológiumi nevek, hanem az eredeti német nevek rovására, melyek száma az első korszakéhoz képest felére csökkent.

A magyar akadémiták keresztnéveinek túlnyomó része (48-ból 40 név) a szászoknál is használatos, viszont a szászok keresztnéveinek több mint felét (87 névből 47-et) a magyar akadémitáknál nem találjuk meg. Látva azonban azt a hullámzást, amely a közös és az ún. saját nevek közt korszakokonként bekövetkezik (pl. a *Bartholomeus*, *Demetrius*, *Dominicus*, *Urbanus* stb. a középkorban közös, a XVI. században pedig csak egyik etnikumban fordul elő), messzemenően számításba kell vennünk a véletlen szerepét is abban, hogy egy névegyvednek adott korszakban melyik etnikumban van viselője.

A reformáció kiteljesedését hozó XVII. században szintén a szászokéval párhuzamosan haladnak a bibliai nevek preferenciájának irányában a protestáns magyar akadémiták egyházi névcsoportjai, amelynek új- és ószövetségi nevei egyenlő arányban (28,20%) együttesen ekkor már fölébe kerekednek (56,40%) a martirológiumi neveknek (43,58%). Ami azonban a leggyakoribb húsz nevet illeti, továbbra is különbség mutatkozik a szászok és magyarok névhasználatára között. A szászoknál a bibliai nevek itt nagy fölényben vannak a martirológiumiakkal szemben (16:4), a magyar protestánsok leggyakoribb keresztnéveinek fele azonban továbbra is szentnév (ugyanazok, mint a XVI. században). E tekintetben a magyarok hagyományos névanyaga ellenállóbbnak bizonyult a felekezeti névhatásokkal szemben. Az ószövetségi nevek közül ugyanazok: a *Mihael*, *Simon*, *Samuel*, *Daniel*, *David* a legnépszerűbbek mindkét etnikumnál, eltérés a ritkábbak között van. A kis megterheltségű ószövetségi nevek nagyobb variációja, sokfélesége ugyanis minden korszakban jellemzőbb volt a szászok keresztnévhasználatára. Lehetséges, hogy ennek gyökerei mélyre, a kereszténység felvételének koráig is visszanyúlhatnak, a németeknél ugyanis az ószövetségi neveknek kezdetben nagyobb szerepük volt az egyházi névadásban, mint nálunk, (SEIBICKE i.m. 134). A magyarokéval szembesítve az egyházi névcsoportok arányainak szintjén ez azért nem válik feltűnővé, mert a szászok mindvégig nagyobb névállományban az ószövetségi névcsoport aránya a magyarokénál kisebbnek tűnik, noha jóval számosabb névgyedéből tevődik össze: *Absolon*, *Emanuel*, *Joachim*, *Jonas*, *Nathan*, *Szerafin*, *Timot*, *Tobias* stb. nevűek csak a szász akadémiták közt vannak, olyan ószövetségi név, amely csak a magyaroknál fordul elő, viszont kevés akad, ilyen a *Gerson* és a *Moses*. Viszont a XVII. században a korábban csak a szászoknál szereplő *Gerhardus*, *Jacobus*, *Lucas*, *Melchior* feltűnik magyar akadémiták neveként is.

Amint a fentebb mondottakból látható, a reformáció kiteljesedésének századában került egymáshoz legközelebb a két etnikum névhasználatára. A sok évszázados együttélés mellett ebben a protestáns névpreferencia kialakulásának volt alapvető befolyása. Ebben is mutatkozik azonban némi különbség, amelyben a két etnikumnak a reformációhoz nem teljesen azonos hozzáállása játszott szerepet. A szászok szinte teljes létszámban csatlakoztak a reformáció lutheri ágához, a magyarok azonban nem mind, köztük maradtak katolikusok is. A reformáció kálvinista és unitárius felekezetei viszont főleg a magyarok közt hódítottak tért, az egy tömbben

lakó szászok ezekhez viszont már nem csatlakoztak, többségükben luteránusok maradtak. Valószínű e tényezőknek tulajdonítható, hogy az egyházi névcsoportok arányai a szászoknál „klasszikusabb” képet mutatnak a XVII. században. Náluk a bibliai nevek fölényével együtt jár ugyanis a martirológiumi nevek lényeges aránycsökkenése (l. az 1. sz. táblázatot). Ezzel szemben a magyar protestánsoknál ez nem következik be, és bár a bibliai nevek itt is túlsúlyra jutnak, a martirológiumi nevek aránya is magas marad.

Legvégül azt nézzük meg, találjuk-e nyomát a szász névhatásnak a székelyek közt, akiknek XVII. század eleji keresztnéveit felekezeti szempontból már korábban vizsgáltam (GERGELY 1997).

A székely székekként 1614-ben összeírt 16.836 katonaköteles férfi nevét tartalmazó hatalmas névanyag keresztnévei közül a következőkkel kapcsolatban vehető fel a szász névhatás lehetősége: *Keresztély, Bernald, Lénárt, Kristóf, Tóbiás, Menyhárt, Jeremiás, Zachariás, Ábrahám*.

A *Keresztély* *Keresztély* *Keresztély* alakváltozatokban előforduló keresztnév Maros-, Udvarhely- és Csíkszék XVII. századi lakosainál található meg. A latin *Christianus* 'Krisztuskövető, keresztény' kedvelt volt az erdélyi szászok között a középkortól és a reformáció idejében is. A csak náluk előforduló és a leggyakoribb első húsz név között szerepelt vizsgált korszakainkban. Valószínűnek tartom, hogy az ő közvetítésükkel jutott a székelyekhez. A másik három szék (a későbbi Háromszék) területén ugyan nincs meg, de szerepel itt a *Keresztes* név, mely etimológiailag ugyan más név, de amellyel alaki és jelentésbeli hasonlóságuknál fogva a szászoktól átvett név keveredhetett is. A szászok szerepét a *Keresztély* név erdélyi terjesztésében megerősíti, hogy magyar családnévként is főleg a keleti részekén mutatja a Régi magyar családnévek szótára.

A *Bernald* alakban három székely székben (Udvarhely-, Csík- és Sepsiszék) feltűnő keresztnév a szászok legrégebbi eredeti német nevei közé tartozik, mely a magyar akadémiták keresztnévei közt is felbukkant a XVII. században. Családnévként főleg a nyugati és keleti részekről jelzi a RMCsSz.

A *Lénárd* keresztnév szintén a szászok eredeti német nevei közül az egyik legnépszerűbb volt, bár használatát a reformáció kissé visszaszorította. A székely székek közül a szászsággal földrajzilag legközvetlenebbül érintkező Kézdi és Sepsiszekben fordult elő (s innen terjedhetett át Csíkba is). Talán ez vall leginkább szász névhatásra, mert családnévként igen nagy földrajzi szórtaságot mutat (RMSzCs.).

A *Tobias* a szászoknál a legkorábbtól használt ószövetségi név. A székelység orbai- és udvarhelyszéki részein fordult elő. Minthogy e keresztnév a magyarságnál sohasem volt gyakori, itteni jelentkezésében talán szász névhatás játszott közre. Családnévként való előfordulása viszont szórt. (RMCsSz.)

Még más keresztnévek, mint például a bibliai *Ábrahám, Ádám, Jeremias, Menyhért, Zakariás* esetleg a *Lukács* és a *Márkus*, valamint a martirológiumi *Kristóf, Albert és Zsigmond* nevekkkel kapcsolatban is feltételezhető – minthogy ezek az 1614-es lustrák névanyagában széleskörben fordulnak elő –, hogy a szászok hasonló nevei megerősítették helyzetüket a székelység körében, bár természetesen tőlük függetlenül is megjelenhettek náluk is, akárcsak a magyar nyelvterület más részein.

Igen érdekes megnyilvánulása a névhatásnak az, amelyet a magyar *Farkas*, német *Wolphgang* név viszonya mutat. Mindkettő az egyházi neveket megelőző, ún. eredeti nevek rétegébe tartozik saját etnikumában. A *Farkas* név meg is tartotta ezt a jellegét, a *Wolphgang* név azonban belépett a martirológiumi nevek közé Szent Wolphgangus régensburgi püspök révén, s ez tartósan biztosította további népszerűségét. Kultusza Európa-szerte a XV–XVI. században érte el csúcspontját, de a németek körében mint nemzeti szent neve már korábban is nagyobb népszerűségnek örvendhetett. Az erdélyi szászok legrégebbi nevei között is ott szerepelt (KEINZEL-SCHÖN 73,82). A középkori erdélyi akadémiták között 6, a XVI–XVII. századiak közt 7 szász viselője volt. Ezzel szemben a középkorban erdélyi magyar akadémita neveként nem fordult elő, a XVI. században is mindössze két magyar akadémita viselte a hét szásszal szemben. Úgy tűnik tehát, hogy az erdélyi szászoknál a *Wolphangus* használtabb név volt, mint a magyaroknál a *Farkas*. Az 1614-es székely lustrákban viszont – ha ritka névként is – a *Farkas* mindenik székben feltűnik (GERGELY 1997. 193–4). Tegyük ehhez hozzá, hogy az ország nyugati peremvidékén a XVIII. században is élő keresztnévnek mutatja ÖRDÖGH FERENC hatalmas zalai névtára (Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei. 1745–1770) IV. 436–7), melynek sok *Wolfgangus* adata zömében bizonyára magyar személyek *Farkas* nevét takarja. Karácsony Sándor Zsigmond névföldrajzi vizsgálatai Erdélyen kívül Vas megyéből jelezik a *Farkas* kissé sűrűbb előfordulását a XVIII. században (Személyneveink 1500–1800-ig. NytudÉrt. 28. 103). Számomra ezért több, mint valószínű, hogy *Farkas* nevünk elsősorban ott őrződött meg, ahol a középkortól fogva folyamatos magyar–német érintkezés volt, és a németek közt egyházi névként is népszerű *Wolfgang* név a vele azonosítható *Farkas* használatára is ösztönzőleg hatott.

Ünnepeltünk nemcsak helységneveink – s ezen belül a kultusztörténeti hatások – legeredményesebb kutatói közé tartozik, hanem a magyar személynevek késő középkori állapotának ismeretéhez is nélkülözhetetlenek tanulmányai. Dolgozatom témáját ezért is választottam a névtan e tárgyköréből.

Az eredeti és egyházi névcsoportok arányai az erdélyi magyar és szász akadémiták névanyagában

|                | 1520-ig  |         | 1521–1600-ig |       | 1600 – 1700-ig |       |
|----------------|----------|---------|--------------|-------|----------------|-------|
|                | % magyar | % szász | magyar       | szász | magyar prot.   | szász |
| bibliai        | 44,09    | 29,7    | 43,74        | 41,37 | 56,40          | 51,5  |
| újszövetségi   | 28,81    | 16,83   | 22,91        | 21,83 | 28,20          | 25,75 |
| őszövetségi    | 15,28    | 12,87   | 20,83        | 19,54 | 28,20          | 25,75 |
| martirológiumi | 52,54    | 45,54   | 47,91        | 44,82 | 43,58          | 31,81 |
| eredeti német  | 3,38     | 24,75   | 8,33         | 12,64 | –              | 16,66 |
| eredeti magyar | –        | –       | 2,08         | –     | –              | –     |

1. sz. táblázat

**Az erdélyi szász és magyar akadémiták XVI. századi keresztnevei megterheltségi sorrendben**

| Pozíciósám |                   | szászok<br>Megterheltség | magyarok |                   |
|------------|-------------------|--------------------------|----------|-------------------|
| 1.         | Johannes          | 82                       | 1.       | Johannes 68       |
| 2.         | Georgius          | 43                       | 2.       | Stephanus 25      |
| 3.         | Andreas           | 33                       | 3.       | Georgius 24       |
| 4.         | Petrus            | 32                       | 4.       | Andreas 21        |
| 5.         | Paulus            | 26                       | 5-6.     | Michael 17        |
| 6.         | Martinus          | 25                       |          | Paulus            |
| 7.         | Michael           | 21                       | 7.       | Franciscus 16     |
| 8-9.       | Stephanus         | 18                       | 8.       | Nicolaus 15       |
|            | Valentinus        |                          | 9.       | Petrus 14         |
| 10.        | Franciscus        | 16                       | 10.      | Mathias 12        |
| 11-2.      | Thomas            | 15                       | 11.      | Gregorius 11      |
|            | Simeon            |                          | 12-3.    | Benedictus 8      |
| 13.        | Jacobus           | 14                       |          | Thomas            |
| 14.        | Mathias           | 13                       | 14.      | Martinus 7        |
| 15.        | Lucas             | 12                       | 15-9.    | Antonius 5        |
| 16.        | Laurentius        | 11                       |          | Blasius           |
| 17.        | Leonhardus        | 9                        |          | Demetrius         |
| 18-20.     | Bartholomeus      | 8                        |          | Ladislaus         |
|            | Christianus       |                          |          | Matheus           |
|            | Daniel            |                          | 20-3.    | Adam 4            |
| 21.        | Gregorius         |                          |          | Adalbertus/Albert |
| 22-4.      | Christophorus     | 7                        |          | Emericus          |
|            | Matheus           |                          |          | Sigismundus       |
|            | Nicolaus          |                          | 24-9.    | Alexander 3       |
| 25.        | Gasparus          | 6                        |          | Ambrosius         |
| 26-9.      | Dominicus         | 5                        |          | Jacobus           |
|            |                   |                          |          | s                 |
|            | Fabianus          |                          |          | Ludovicus         |
|            | Adalbertus/Albert |                          |          | Simon             |
|            | t                 |                          |          |                   |
|            | Marcus            |                          |          | Valentinus        |
| 30-4.      | Adam              | 4                        | 30-4.    | Christophorus 2   |
|            | Antonius          |                          |          | Daniel            |
|            | David             |                          |          | Gabriel           |
|            | Gallus            |                          |          | Isacus            |
|            | Wolphgangus       |                          |          | Wolphgangus       |
| 35-43.     | Balthasar         | 3                        | 35-48.   | Achaitus 1        |
|            | Benedictus        |                          |          | Balthazar         |
|            | Egidius           |                          |          | Basilius          |
|            | Emericus          |                          |          | Barnabas          |
|            | Hieronimus        |                          |          | Bernardus         |
|            | Joachimus         |                          |          | Clemens           |
|            | Lazarus           |                          |          | Dionisius         |
|            | Sebastianus       |                          |          | Elias             |
|            | Servatius         |                          |          | Eustachius        |
| 44-50.     | Alexander         | 2                        |          | Josephus          |
|            | Blasius           |                          |          | Laurentius        |
|            | Hermanus          |                          |          | Moses             |
|            | Jeremias          |                          |          | Sebastianus       |

|        |             |   |         |
|--------|-------------|---|---------|
|        | Jonas       |   | Urbanus |
|        | Marcellus   |   |         |
|        | Tobias      |   |         |
| 51–87. | Albanus     | 1 |         |
|        | Alexius     |   |         |
|        | Ambrosius   |   |         |
|        | Athanasius  |   |         |
|        | Augustinus  |   |         |
|        | Basilus     |   |         |
|        | Bernhardus  |   |         |
|        | Calixtus    |   |         |
|        | Chrisogomus |   |         |
|        | Clemens     |   |         |
|        | Cornelius   |   |         |
|        | Damasus     |   |         |
|        | Elias       |   |         |
|        | Emanuel     |   |         |
|        | Erasmus     |   |         |
|        | Ezechias    |   |         |
|        | Florianus   |   |         |
|        | Fridericus  |   |         |
|        | Gervasius   |   |         |
|        | Hilarius    |   |         |
|        | Ilberdus    |   |         |
|        | Josephus    |   |         |
|        | Julianus    |   |         |
|        | Ladislaus   |   |         |
|        | Melchior    |   |         |
|        | Nathanel    |   |         |
|        | Oswaldus    |   |         |
|        | Philippus   |   |         |
|        | Samuel      |   |         |
|        | Sigismundus |   |         |
|        | Silvester   |   |         |
|        | Stanislaus  |   |         |
|        | Thimoteus   |   |         |
|        | Titus       |   |         |
|        | Vincentius  |   |         |
|        | Wolbertus   |   |         |
|        | Zacharias   |   |         |

–  
2. sz. táblázat

#### Magyar és szász protestáns akadémiták keresztnevei a XVII. században

| Pozíciószám |          | szászok<br>Megterheltség |    | magyarok  |    |
|-------------|----------|--------------------------|----|-----------|----|
| 1.          | Johannes | 250                      | 1. | Johannes  | 90 |
| 2.          | Georgius | 144                      | 2. | Michael   | 87 |
| 3.          | Michael  | 101                      | 3. | Stephanus | 84 |
| 4.          | Martinus | 80                       | 4. | Petrus    | 37 |

|        |               |    |   |        |               |    |
|--------|---------------|----|---|--------|---------------|----|
| 6.     | Simeon        | 47 |   | 6-7.   | Georgius      | 32 |
| 7.     | Petrus        | 44 |   |        | Paulus        | 32 |
| 8.     | Paulus        | 40 |   | 8.     | Simon         | 23 |
| 9.     | Stephanus     | 37 |   | 9.     | Samuel        | 19 |
| 10.    | Mathias       | 29 |   | 10.    | Franciscus    | 17 |
| 11-2.  | Daniel        | 28 |   | 11.    | Martinus      | 16 |
|        | Thomas        |    |   | 12.    | Nicolaus      | 15 |
| 13.    | Lucas         | 21 |   | 13.    | Gasparus      | 12 |
| 14-6.  | Marcus        | 17 |   | 14.    | Mathias       |    |
|        | Jacobus       |    | — | 15.    | Benedictus    | 9  |
|        | Samuel        |    |   | 16-7.  | Thomas        | 8  |
| 17.    | Bartholomeus  | 16 | — |        | Valentinus    |    |
| 18.    | Valentinus    | 14 | — |        | 18. Gregorius |    |
|        |               |    |   |        | 7             |    |
| 19.    | Christianus   | 13 | — | 19-20. | Laurentius    | 6  |
| 20.    | Laurentius    | 11 |   |        | Basilius      |    |
| 21.    | Gasparus      | 10 |   | 21.    | Balthasar     | 5  |
| 22-4.  | David         | 9  |   | 22-3.  | Daniel        | 4  |
|        | Franciscus    |    |   |        | Josephus      |    |
|        | Matheus       |    |   | 24-7.  | Alexander     | 3  |
| 25-6.  | Christophorus | 5  |   |        | Emericus      |    |
|        | Nicolaus      |    | — |        | Ladislaus     |    |
| 27-9.  | Antonius      | 4  |   |        | Sigismundus   |    |
|        | Josephus      |    |   | 28-30. | David         | 2  |
|        | Leonardus     |    |   |        | Gabriel       |    |
| 30-4.  | Adam          | 3  |   |        | Matheus       |    |
|        | Blasius       | —  |   | 31-9.  | Alexius       | 1  |
|        | Joachimus     | —  |   |        | Demetrius     |    |
|        | Wolphgangus   |    |   |        | Ephraimus     |    |
|        | Zacharias     |    |   |        | Gerhardus     |    |
| 35-42. | Albert        | 2  |   |        | Gerson        |    |
|        | Benedictus    |    |   |        | Jacobus       |    |
|        | Colomanus     |    |   |        | Lucas         |    |
|        | Cyrillus      |    |   |        | Melchior      |    |
|        | Fridericus    |    |   |        | Moses         |    |
|        | Gregorius     |    |   |        |               |    |
|        | Melchior      |    |   |        |               |    |
|        | Tobias        |    |   |        |               |    |
| 43-66. | Abraham       | 1  |   |        |               |    |
|        | Alexius       |    |   |        |               |    |
|        | Ambrosius     |    |   |        |               |    |
|        | Augustinus    |    |   |        |               |    |
|        | Azarel        |    |   |        |               |    |
|        | Bernardus     |    |   |        |               |    |
|        | Conradus      |    |   |        |               |    |
|        | Egidius       |    |   |        |               |    |
|        | Elias         |    |   |        |               |    |
|        | Emericus      |    |   |        |               |    |
|        | Ferdinandus   |    |   |        |               |    |
|        | Gabriel       |    |   |        |               |    |
|        | Gallus        |    |   |        |               |    |
|        | Hilarius      |    |   |        |               |    |
|        | Isacus        |    |   |        |               |    |
|        | Jeremias      |    |   |        |               |    |

Lazarus  
Nathanel  
Philippus  
Seraphinus  
Teodorus  
Thimotheus  
Vincencius  
Wipertus

3. sz. táblázat

**Jegyzetek és szakirodalmi hivatkozások**

1. Eddigi közleményeim e témakörből:

GERGELY 1997. B. GERGELY PIROSKA: Protestánsok és katolikusok névhasználata a székely székekben a XVII. század elején. In: Szöveg és stílus (szerk. Péntek János) Kolozsvár, 183–91.

GERGELY 1998.<sup>1</sup> Uő: Az erdélyi egyházak hatása a keresztnévhasználatra az erdélyi akadémiták középkori és korai újkori névanyagában. MNyj. XXV, 155–65. Változatlanul megjelent még: A magyar művelődés és a keresztnévség. A IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai. Róma–Nápoly, 1996. szept. 9–14. Bp.–Szeged, 1998. II. 106875.

GERGELY 1998<sup>2</sup> Uő: Protestáns felekezetek keresztnévhasználata a XVII. század első felében. In: Tanulmányok a magyar nyelvről. Tom. XXIV. Eger, 1998. 136–55.

GERGELY 1999 Uő: Az erdélyi szász akadémiták keresztnévei a középkorban és a reformáció korában (megjelenés al.)

2. Minderről részletezően a vonatkozó szakirodalmi hivatkozásokkal l. GERGELY 1999. Itt csak egy viszonylag új szintézist: FRITZ KEINZEL-SCHÖN Die Siebenbürgisch-Sachsichen Familiennamen. Köln–Wien, 1976. művét említem, melyből keresztnévek legkorábbi rétegére vonatkozó ismereteket is merítettem.

3. Erdély története I–III. (szerk.) MAKKAI LÁSZLÓ, MÉCSY ANDRÁS. Budapest, 1988. Harmadik kiadás. Akadémiai Kiadó, 296–301, 334–41, 764; TONK SÁNDOR: Erdélyiek egyetemjárása a középkorban. Bukarest, 1979. Kriterion Kiadó, 66–86, 74–8; Uő.: Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban. 1521–1700. Fontes Rerum Scholasticarum. IV. Szeged, 1992.; SZABÓ MIKLÓS: Erdélyi diákok külföldi egyetemjárása a XVI–XVIII. században. Művelődéstörténeti tanulmányok (szerk.) CSETRI ELEK, JAKÓ ZSIGMOND, SIPOS GÁBOR, TONK SÁNDOR) Bukarest, Kriterion Kiadó, 1980.

4. WILFRIED SEIBICKE: Die Personennamen im Deutschen. Berlin, New York, de Gruyter. 1982. 133–40.

5. A korabeli szokásnak megfelelően a keresztnéveket latin formában jegyezték be az egyetemi anyakönyvekbe. Így fogom én is említeni az egyes keresztnéveket. Célszerű ez azért, mert így a magyar és szász etnikum azonos – de más alakú – keresztnévei latin formában könnyebben egybevezethetők.

A nevek besorolását az egyházi névcsoportokba (martirológiumi, ó- és újszövetségi nevek) főleg KARÁCSONY SÁNDOR ZSIGMOND: Személyneveink 1500–1800-ig. NytudÉrt. 28. Bp. 1961. alapján végeztem.

6. E két keresztnévet a középkori forrásanyag egybevonja.

7. Zárójelben a név gyakorisági pozíciószámát adom meg. L. a gyakorisági névlistákat.

B. GERGELY PIROSKA

### „...a nevedről lehullik az ékezet...”<sup>1</sup>

A tulajdonnevek azonosító funkciója nemcsak abban nyilvánul meg, hogy a név kimondásakor a beszélgetőpartnerek egyazon meghatározott megnevezetire gondolnak, hanem abban is, hogy személynév esetén a név viselője azonosulni képes a nevével: a legsajátabb, elvitathatatlan tulajdonának tekinti. Így van ez annak ellenére, hogy a vezetéknévünket örököljük, keresztnévünket pedig legtöbbször szüleinktől kapjuk, és a választásba nekünk nincs beleszólásunk. A véleményünket legfeljebb akkor nyilváníttuk ki vele kapcsolatban, ha felnőtt korunkban a megváltoztatását határozzuk el. A nyelvi rendszer elemei közül tehát a nevek fejezik ki leginkább az egyén és a közösség identitását. Ez magyarázza azt, hogy A Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, amelyet 1996-ban fogadott el a Nyelvi Jogok Világkonferenciája, a III. szakaszban kizárólag a tulajdonnév-használat kérdéseivel foglalkozik. A 34. cikk tartalmazza a személynevekhez fűződő emberi jogokat. Megfogalmazása szerint „mindenkinek joga van, hogy saját nevét saját nyelvén minden területen használja, valamint, hogy neve más írásrendszerbe csak szükség esetén, a lehető legpontosabb fonetikai átírással” kerüljön át. A nyelvi, névhasználati jogok ilyen való megfogalmazása a kisebbségi helyzetben élő népek, népcsoportok számára létfontosságú.

A határainkon túli magyarság névadásában közismert sajátosság, hogy szívesen adnak az államnyelvre lefordíthatatlan keresztneveket, mert általában csak ezeket lehet magyar formában anyakönyvezni. Így magyarázható az *Ildikó, Réka, Attila, Csaba, Zoltán* stb. nevek divatja ezeken a területeken. Köztudott a Szlovákiában élő magyar lakosság (de nem csak az övék) ellenérzése a női nevek kötelező *-ová* végződésével kapcsolatban. A magyar nevek transliterálásból, majd a latin betűs írásrendszerre való újabb átírásból fakadó névferdülésére ausztriai adatközlőim esetében találtam példát. A Vajdaságból származó *Törköly* család neve így változott az írásképet tekintve *Terkelj*-re. Más esetben – nyilván az eredeti kiejtés védelmében – maga a név viselője változtat neve helyesírásán. A *Lovász* család neve alighanem ezért szerepel a kapucsengőjük mellett *Lowas* formában. A hasonló névalak-módosulások példasorát hosszan lehetne sorolni.

<sup>1</sup> A kutatást az OTKA T 013745 sz. pályázata tette lehetővé.